

Lenka Stankovská

KRAJINNÝ OBRAZ NA MODELOVOM ÚZEMÍ BRATISLAVY

Kontakt krajiny a sídla na modelovom území Bratislavы, ako predmet riešenia Integrovaného ateliéru I. Krajinej a parkovej architektúry v 5. ročníku, je zaujímavý preovšetkým z hľadiska priameho fyzického stretu urbanizovaného prostredia s prírodným prostredím krajiny, ich vzájomnej koesistencie, spolupôsobenia, vzťahov a väzieb. Ako dôležitá súčasť vstupných informácií a ich prehodnocovania v procese tvorby sa ukázala analýza kompozície územia, ktorá však nie je schopná grafickým spôsobom vyjadriť vizuálne pôsobenie krajiny a sídla a určiť estetické potenciály riešeného kontaktového územia. Krajinný obraz, ktorý integruje kompozičné prvky s definíciou jeho estetických hodnôt, sa však (ako už hovorí samotný názov) viaže na prírodnú zložku prostredia - na krajinu. Preto je nutné v riešenom území zohľadniť aj urbanizovanú zložku kontaktu sídla a krajiny a nájsť spôsob hodnotenia tohto územia.

Predmetom skúmania sa stal krajinný obraz kontaktového územia sídla a krajiny, jeho vizuálne charakteristiky, znaky, vlastnosti, prejavy a estetické hodnoty.

Cieľom skúmania nie je definovať pojem krajinného obrazu kontaktových zón, ale najmä:

- prehodnotenie doterajších teoretických vstupov
- vytvorenie vlastnej teoretickej platformy
- predovšetkým vytvoriť územný premet krajinného obrazu, ktorý umožňuje určiť hodnoty územných segmentov (krajinných i sídelných), estetické a kompozičné potenciály pre ich ďalšie dotvorenie.

Použité podkladové materiály tvoria preovšetkým mapy riešeného územia, letecké snímky a ortofotomapy, fotografické snímky z dominantných bodov krajiny a z dôležitých bodov železničnej, cestnej a pešej komunikáciej siete (jednotlivé body boli zvolené vzhľadom na kontakt krajiny a sídla, preferované boli miesta vstupov do mesta).

Podkladové a vstupné informácie predstavujú všetky teoretické úvahy, definície a

metódy hodnotenia uvedené v doteraz zhromaždenej literatúre.

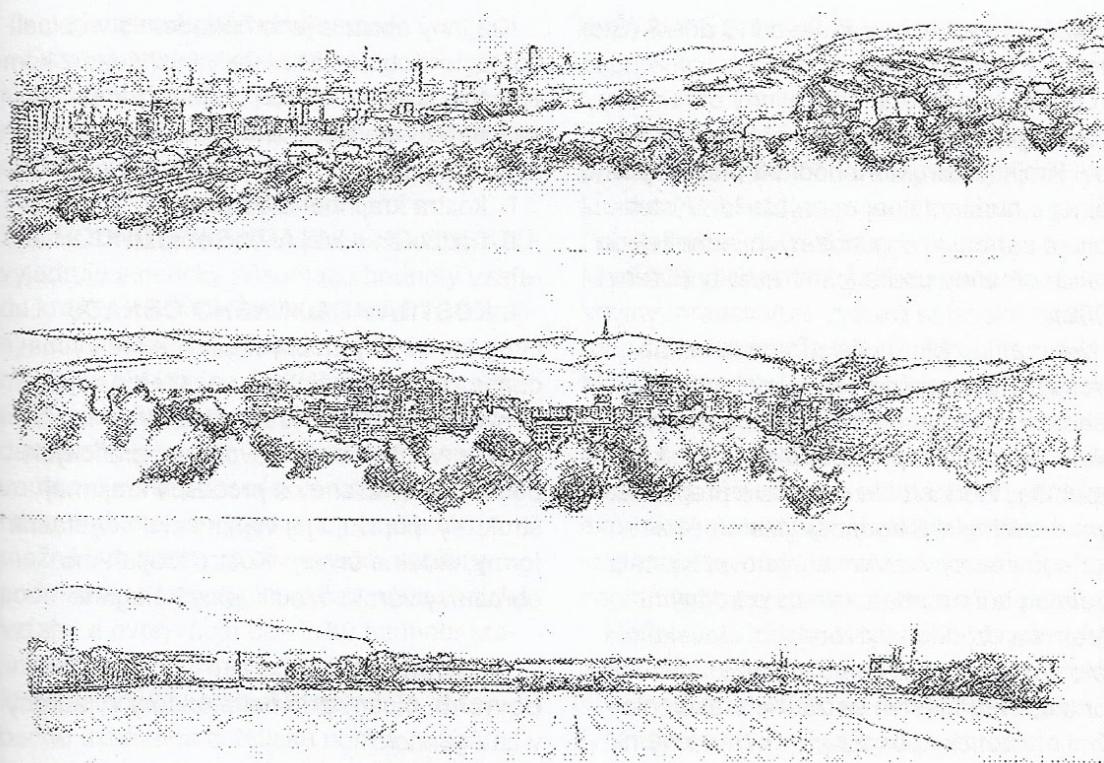
Tematika krajinného obrazu a jeho hodnotenia patrí v súčasnosti na Slovensku k otvorennej a aktuálnej problematike, ktorej sa venuje v viacerco inštitúcií (napr. SAV Bratislava, TU Zvolen, SPU Nitra, FA STU Bratislava, Aurex, Arborétum Tesárske Mlyňany). Definícia pojmu krajinného obrazu sa na základe doteraz zhromaždených poznatkov ponúka z viacerých pozícií ako:

- vizuálne vnímateľný celkový charakter krajiny (Bechmann, Johnson 1980, in Drdoš 1995)
- vizuálny prejav krajinotvorby (Mareš 1998)
- vizuálne vnímateľný obraz javov krajiny (Buchwald 1996, in Drdoš 1998)
- výsledok spolupôsobenia charakteristických znakov prírodného prostredia a socio-ekonomickej aktivít človeka (Gál 1998)
- výsledok spolupôsobenia dvoch základných zložiek - konfigurácie reliéfu (morphologicko-priestorovej štruktúry) a usporiadania, t.j. kompozície štruktúry krajinného povrchu (plošný priemet štruktúry).

Doteraz boli spracované viaceré metódy hodnotenia krajinného obrazu. V zahraničí tvoria metódy hodnotenia súčasť krajinného plánovania (Grosjean 1986, ARSU 1992), na Slovensku sa metódy hodnotenia nachádzajú v procesu tvorby a prehodnocovania a viažu sa prevažne na konkrétnu riešenú lokalitu (Štefunková 1998, Oťahel 1998).

Grosjean porovnáva tzv. ideálny krajinný obraz s existujúcim vizuálnym prejavom krajinnej štruktúry, jednotlivé vlastnosti a hodnoty kvantifikuje číselne, pričom najvyššie sú klasifikované hodnoty blížiace sa ideálnemu krajinnému obrazu (Grosjean 1986, in Drdoš 1998).

ARSU rozdeľuje územie na mapu do plôch 2x2 km, na hodnotenie krajinného obrazu používa indikátory krajinného obrazu (jednotlivé formy využívania zeme, jednotlivé štruktúrotvorné prvky krajiny, jednotlivé prvky

krajiny, jednotlivé umelé a rušivé prvky krajiny, diaľka a šírka výhľadu), charakteristiky rozmanitosti, štruktúry, prírodnosti a jedinečnosti, hodnotí aj nevhodné zásahy do krajiny (ARSU 1992, in Drdoš 1998).

Štefunková uplatnila vlastnú metódu hodnotenia krajinného obrazu v oblasti Svätého Jura, založenú na vytvorení hexagonálnej siete územia (plochy o rozlohe cca 2,5 ha).

Metóda kombinuje dva prístupy:

1. hodnotenie štruktúry krajinného obrazu v jednotlivých hexagónoch podľa vybraných estetických indikátorov
2. výhľadové pomery

Výsledný územný priemet krajinného obrazu vypovedá o exponovanosti jednotlivých hexagónov a o estetickej kvalite krajinnej

štruktúry vyjadrenej v škále od -6 do +6 (Štefunková 1998).

Oťahel sa zameral na krajinný obraz nivy Moravy hodnotený pomocou leteckých snímkov. Krajinnú štruktúru hodnotí podľa vertikálnej a horizontálnej osi výhľadu. Výsledkom je zoradenie hodnotených jednotiek do piatich stupňov podľa ich atraktivity (Oťahel 1998).

Neumann a Muránsky sformulovali už v roku 1972 konečnú verziu metodiky krajinného hodnotenia, podľa ktorej bolo o šesť rokov neskôr zmapované územie Českej republiky. Hodnotenie sa opiera predovšetkým o ekologické hodnoty „čitateľné“ zo vzhľadu krajiny, stavia na účelovej typizácii územia podľa pomeru medzi prírodnými útvarmi a objektmi vytvorenými človekom. Táto typizácia tvorí jednu vrstvu krajinného obrazu, druhá vrstva sa zaoberala ekologickými a esteticky pôsobiacimi vzhľadovými hodnotami, ktorími krajina pôsobí na človeka - svojho užívateľa. Každému z troch krajinných typov prislúcha určitý stupeň hodnoty: zvýšený, priemerný alebo znížený (Míchal 1986).

Uvedené metódy hodnotenia krajinného obrazu rozčlenujú územie do rovnakých plôch usporiadaných v určitej sieti alebo kategorizujú jednotlivé krajinné štruktúry do skupín podľa určitých typov. S týmito plôchami alebo kategóriami pracujú ako so samostatným prvkom v území, bez priamej väzby na okolité prvky a hodnotené územie ako celok. Kontaktové územie sídla a krajiny je charakteristické práve vzájomnou koexistenciou a interakciou štruktúr, a preto nie je vhodný riešením územie usporiadať do určitej siete. Rovnako kvantifikácia, t.j. číselné vyjadrenie, jednotlivých vlastností má v prípade kontaktových zón malú výpovednú hodnotu vzhľadom na fakt, že krajinný obraz a jeho hodnotenie slúži ako syntéza vstupných údajov o estetike krajiny, teda východisko návrhu dotvorenia územia. Výsledný územný prímet hodnot musí jasne definovať jednotlivé územné segmenty s vysokým estetickým potenciálom, ktoré treba zachovať a chrániť a segmenty s nízkymi estetickými hodnotami, prípadne s estetickými defektmi, ktoré predstavujú plochy vhodné pre ďalšie dotvorenie.

Krajinný obraz a jeho hodnotenie v oblasti kontaktových zón Bratislavы vychádza z kompozičných a estetických hodnôt čitateľných zo vzhľadu krajiny. Stavia na dvoch základných vrstvách:

- I. kostra krajinného obrazu
- II. hodnotenie krajinného obrazu

I. KOSTRA KRAJINNÉHO OBRAZU

integruje všetky zložky krajiny, ktoré vychádzajú z jej kompozície, sú nositeľmi objektívnych informácií o krajinе i krajinnom obraze, vonkajším prejavom geografických podmienok, vzťahov a procesov krajinnej štruktúry, popisujú jej využívanie, vegetačné formy, sídelné útvary. Kostru krajinného obrazu vytvárajú dve skupiny kategórií:

1. Usporiadanie štruktúry krajinného povrchu, plošný prímet štruktúry vyjadrený v kategóriách:

- sídelná štruktúra
- poľnohospodárska štruktúra
- lesný masív
- sady
- vinice
- vodné plochy

Pre každú kategóriu je charakteristický osobitý vzhľad viažuci sa na funkčné využívanie územia a z toho vyplývajúcej typickej textúry, faktúry, farebnosti, atď.

2. Konfigurácia reliéfu, t.j. morfologicko-priestorová štruktúra, charakterizovaná podľa štyroch základných krajinných typov (Lešinská 1998) sa na území Bratislavы obmedzuje len na dva krajinné typy: nížinu a pahorkatinu. Tieto dva krajinné typy nemožno na riešenom území oddeliť, ale naopak chápať ich ako jeden spolupôsobiaci celok. Priestorové prejavy sa viažu na vonkajšie prejavy geomorfologických podmienok pahorkatiny a jej kompozíciu v krajinе i sídle v nasledovných kategóriách:

- významné dominanty (diferencované svojou polohou v krajinе i sídle)
- reliéfné dominanty v krajinе (prejavy pahorkatiny)
- plošné dominanty v krajinе (prejavy nížiny)
- čiara horizontu (prejavy pahorkatiny)
- miesta ďalekých výhľadov
- výhľadové body

- významné pohľadové smery

Ostatné štyri spomenuté kategórie vyjadrujú vizuálny kontakt medzi jednotlivými územnými segmentmi a sú prejavmi spolupôsobenia nížiny a pahorkatiny.

II. HODNOTENIE KRAJINNÉHO OBRAZU vyjadruje esteticky pôsobiace hodnoty vzhľadu krajiny v kontaktovom území sídla a krajinu, ktorími krajina pôsobí na pozorovateľa - na užívateľa krajiny. Pokiaľ sa jedná o estetickú hodnotu, je nutné sa vyjadriť k požiadavke objektívnosti. Vyjadrenie nemenného, vnútorné neropoleného a všeobecne platného hodnotenia krajinného obrazu nie je možné vzhľadom na rôznorodé, sociálne podmienené faktory, ktoré formujú estetické vzťahy a ovplyvňujú estetickú hodnotu krajiny. Východiskom estetického hodnotenia, ktoré sa približuje objektívemu, je všeobecne uznávaná estetická norma našich typov krajiny vytvorená obyvateľmi krajiny (Míchal 1986) a v riešenom území vyjadrená v dvoch polohách:

1. vlastnosti a charakter krajinnej štruktúry
2. estetická kvalita krajinnej štruktúry

1. Vybrané vlastnosti a charakteristiky krajiny, použité v estetickom hodnotení krajinného obrazu, vychádzajú zo všeobecných prejavov krajinných typov (nížiny a pahorkatiny) a viažu sa na dominantné prejavy konkrétnej hodnotenej štruktúry:

- jedinečnosť, atraktivita (vyjadruje aj kultúrno-historicky zaujímavý územný segment)
- pestrosť, rozmanitosť (prejav štruktúry, jej textúry, faktúry, farebnosti, atď.)
- harmónia (vyváženosť prírodných prvkov s prvkami vytvorenými človekom)
- monotónnosť (napr. poľnohospodárske monokultúry)
- plochlosť, hladkosť (prejav nížiny)
- otvorenosť, nekonečnosť (prejav fyzickej neohraničenosťi nížiny)
- uzavretosť, stiesnenosť (fyzické ohraňčenie nížiny pahorkatinou)

Konkrétna krajinná štruktúra môže byť charakterizovaná aj niekoľkými z uvedených vlastností, resp. určitá vlastnosť sa môže prejavovať rôznomu intenzitou na jednotlivých územných segmentoch. Cieľom však nie je porovnávať ich vlastnosti navzájom, ale

definovať a určiť estetickú kvalitu jednotlivých segmentov riešeného územia.

2. Estetická kvalita územných segmentov pracuje s termími hodnotný a nepriaznivý, ktoré sa vzťahujú na proces hodnotenia.

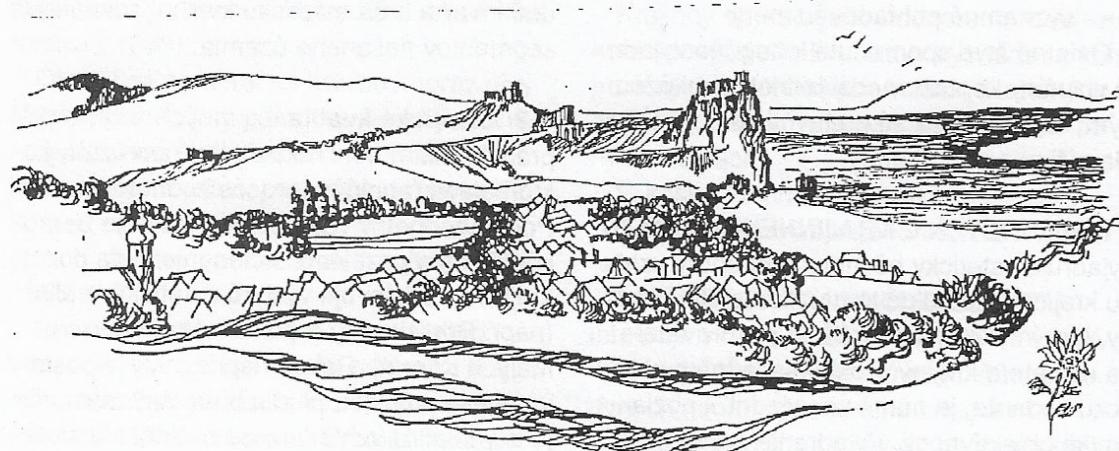
Pojem hodnotný všeobecne vyjadruje bezkonfliktné a pozitívne začlenenie sídla do krajiny, predstavuje vysokú estetickú kvalitu (napr. Bratislavský hrad na pozadí masívu Malých Karpát). Pojem nepriaznivý je postavený ako protiklad pojmu hodnotný, naznačuje istý konflikt vzhľadom na začlenenie sídla do krajiny. Pojem sa viaže na polohy násilnej expanzie urbanizovanej zložky prostredia do krajinnej štruktúry, ktoré sú tvorené súborom negatívnych prvkov a krajinných defektov.

Hodnotiacu zložku krajinného obrazu z hľadiska estetickej kvality prostredia vytvárajú:

- hodnotná prírodnno-sídelná panoráma (vnímaná z polohy krajiny ako obraz sídla vhodne zakomponovaného do prírodného prostredia, jednotlivé časti sídla sú čitateľné len v siluete)
- hodnotná prírodná scenéria (územný segment s výrazne prírodným charakterom a ekologickými hodnotami)
- hodnotná prírodnno-sídelná scenéria (územný segment s vhodným začlenením sídla do krajiny)
- nepriaznivá sídelná štruktúra (násilná štruktúra obytného charakteru vo väzbe na prírodné prostredie)
- nepriaznivá technická štruktúra (výrobcovo-technický zásah do krajiny bez estetických kvalít)

Výsledný územný priemet graficky vyjadruje vizuálne pôsobenie kontaktného územia v koexistencii prírodných a antropogénnych prvkov, charakterizuje jeho priestorové a plošné prejavy ako kostru krajinného obrazu a naznačuje aj hodnotiaci aspekt. Územný priemet je potrebné doplniť aj priestorovým vyjadrením krajinného obrazu pomocou fotografických snímkov, vizualizácií, interpretačných skíc, malieb.

Určením estetických potenciálov jednotlivých územných segmentov upozorňuje syntéza krajinného obrazu na zanedbané a zdevastované polohy, ktoré vyžadujú adekvátny zásah na estetické a kompozičné dotvorenie, ide napríklad o lokality kontaktu poľnohospo-

Národná kultúrna pamiatka Hrad Devín – pri sútoku riek Moravy a Dunaja. Kresba Milan Kodoň

dárskej štruktúry a sídla (Podunajské Biskupice, okolie Slovnaftu), lokality implantovanej technickej štruktúry do krajiny (ťažobné priestory pri Devíne, komplex Technického skla medzi Devínskou Novou Vsou a Dúbravkou) a polohy expanzie sídelnej štruktúry do krajiny (sídlisko Dlhé Diely).

Ochrana a zachovanie estetických hodnôt vyžaduje v súčasnosti na území Bratislavu už len málo kontaktných zón. Estetickú kvalitu si zachovali predovšetkým segmenty so silným kultúrno-historickým charakterom vidieckeho sídla, niektoré lokality si zachovali svoj typický vzhľad aj vďaka stavebnej uzáveru (Devín).

Každé prostredie kontaktu sídla a krajiny má svoj charakteristický výraz, vzhľad a atmosféru, ktorú môže vážne narušiť akýkoľvek zásah do územia. Každý antropogénny vstup je preto nutné prehodnotiť a pomocou vizuálnych techník nasimulovať, hľadať vhodné umiestnenie, proporcie, veľkosť, vzhľad umelého prvkmu vkladaného do prírodného prostredia, posúdiť jeho vplyv na svoje okolie a dôsledky navodenej zmeny atmosféry prostredia. Nemožno zabudnúť ani na výrazné zmeny vo vnútri sídelnej štruktúry, ktorých prejavy sú viditeľné aj na krajine obklopujúcej sídlo a výrazne zasahujú do existujúcej prírodnosídelnej panorámy (v súčasnosti populárne výškové budovy ako nové sídelné dominanty).

Literatúra

- Drdoš, J.: Krajinný obraz a jeho hodnotenie, Životné prostredie, 29, 4, 1995, 202-205
 Drdoš, J.: Krajinný obraz: pojem, metódy, hodnotenia, In: Krajinný obraz - národná kultúra

hodnota, FA STU Bratislava, 1998, 11-28

Gál, P.: K problematike skúmania hodnôt krajinného obrazu, In: Krajinný obraz - národná kultúra hodnota, FA STU Bratislava, 1998, 29-40

Jančura, P.: Vybrané teoretické a metodologické otázky krajinného obrazu a súvisiacich termínov, In: Krajinný obraz - národná kultúra hodnota, FA STU Bratislava, 1998, 187-193

Lešinská, L.: Typológia krajiny podľa pôsobenia krajinného obrazu, In: Krajinný obraz - národná kultúra hodnota, FA STU Bratislava, 1998, 107-115

Mareš, A.: Uplatnenie krajinného obrazu v územnom plánovaní, In: Krajinný obraz - národná kultúra hodnota, FA STU Bratislava, 1998, 133-154

Míchal, I.: Do druhého desaťročia aplikácií krajinného hodnocení ČSR, In: Vytvárení a ochrana krajinného obrazu, ČSVTS České Budějovice, 1986, 77-83

Oťahel, J.: Krajinná štruktúra a jej vizuálny obraz - identifikácia a hodnotenie, In: Krajinný obraz - národná kultúra hodnota, FA STU Bratislava, 1998, 81-94

Rózová, Z.: Kontaktná zóna sídla pri tvorbe obrazu krajiny, In: Krajina, človek, kultúra, SAŽP Banská Bystrica, 1999, 46-48

Štefková, D.: Hodnotenie vizuálnej kvality krajiny - príklad krajinno-ekologického postupu, In: Krajinný obraz - národná kultúra hodnota, FA STU Bratislava, 1998, 95-102